

פרשת נח

"נח איש צדיק" - 'צדיק אין פעלץ' ('צדיק במעיל')

א. ביקורת חז"ל על נח

שלוש פעמים מוזכרת בתורה צדקתו של נח. הפעם הראשונה מופיעה בסוף פרשת בראשית - "ונח מצא חן בעיני ה'" (בראשית, ו', ח'). הפעם השנייה נמצאת בפתח פרשתנו - "נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלוקים התהלך נח" (בראשית, ו', ט). הפעם השלישית נאמרת לנח במהלך קריאת ה' אלו להכנס אל התיבה - "כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (שם, ז', א).

למרות הדגשת התורה את צדקתו של נח, יש מחכמי ישראל במהלך הדורות שהתייחסו אל אישיותו של נח באופן ביקורתי ומיעטו בערכו ומעלתו. הביקורת מושתתת על דיוקים בפסוקים שמתארים את צדקתו של נח. המקור המפורסם ביותר בהקשר הזה הוא המדרש שמדייק מהמילה "בדורותיו" שרק בדורו היה נחשב צדיק, אבל ביחס לדורות אחרים - לא היה נחשב צדיק:

"בדורותיו" - רבי יהודה ורבי נחמיה; רבי יהודה אמר: "בדורותיו" - היה צדיק, הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק, וכו'. רבי נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק, אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה. משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל, ומונחת בין הקברות, והיה ריחה נודף, ואלו היה חוץ לקברות עאכ"ו, וכו'.

(בראשית רבה [וילנא], פרשת נח, פרשה ל' סימן ט').

מדרש אחר עורך השוואה בין אברהם אבינו לנח. ברקע עומדת ההקבלה בין הפסוק "את האלוקים התהלך נח", לבין הפסוק שנאמר באברהם אבינו "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית י"ז, א):

"את האלוקים התהלך נח" - ר' יהודה ור' נחמיה; ר"י אמר משל לשר שהיו לו שני בנים א' גדול וא' קטן אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני, כך אברהם שהיה כחו יפה (בראשית, י"ז, א) "התהלך לפני והיה תמים", אבל נח שהיה כחו רע - "את האלוקים התהלך נח".

(בראשית רבה [וילנא], שם, סימן י').

אברהם אבינו נמשל לבן הגדול, שכוחו רב והוא יכול להלך לפני השר, לעומת נח, שנמשל לבן הקטן, החלש, שצריך סיוע של השר בהליכתו.

ב. הביקורת על נח ב"קדושת לוי"²

גם בעולם החסידות אנו מוצאים ביקורת על התנהגותו של נח מתוך השוואה לאברהם אבינו, אבל בכוון אחר מזה של המדרש:

אלה תולדות נח. נראה דהנה יש שני מיני צדיקים שעובדים את הבורא, צדיק אחד יש שעובד הבורא ברוך הוא בהתלהבות גדול והוא לעצמו ואינו מקרב הרשעים להיותם גם כן מעובדי הבורא ברוך הוא, רק שהוא בפני עצמו לבדו עובד הבורא, ויש צדיק אחד שעובד הבורא ומחזיר הרשעים להיות גם כן מעובדי הבורא, כמו אברהם אבינו שהיה מגייר גרים. ואיתא בכתבי האר"י ז"ל שעל זה נענש נח על שלא היה מוכיח הרשעים שבדורו והוצרך לגלגל במשה ומשה היה מתקן שהיה מוכיח תמיד כל ישראל.

וזהו הפירוש שאמרו חכמינו ז"ל (קידושין מ.) טוב לשמים וטוב לבריות, כי זה הצדיק שעובד ה' ומקרב את הרשעים גם כן להיות עבדי ה' נקרא טוב לשמים משום שהוא עובד הבורא ברוך הוא וטוב לבריות גם כן בשביל שהוא מקרב הבריות לעבוד ה' אבל נח לא היה מקרב הבריות לעבוד ה' כנ"ל.

וידוע מה שאמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין יט:): כל המלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו, כמו שכתוב אצל אברהם אבינו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית, י"ב, ה) נמצא לפי זה אברהם אבינו שהיה מגייר גרים הרבה לכך לא נאמר אצל אברהם אלה תולדות כמו שנאמר אצל נח משום שלא היה לו תולדות רק מה שאמר הכתוב ויולד נח שלשה בנים את שם וכו', ולא יותר כנ"ל וזהו פירוש הכתוב אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו וכו' ויולד נח וכו', רק אלה תולדות נח מה שאמר הכתוב להלן ויולד נח שלשה וכו'. והטעם את האלוקים התהלך נח, רצה לומר רק את האלוקים היה מתהלך נח, נח לבדו היה עובד הבורא ברוך הוא אבל לא היה מתהלך עם הבריות לקרבם להיות מעובדי הבורא ברוך הוא לכן נאמר שוב ויולד נח רק שלשה בנים את שם וכו', ושייך שפיר אלה תולדות נח.

וזהו פירוש נח מצא חן בעיני ה', היה לו לומר ונח היה לו חן בעיני ה', ולפי הנ"ל אתי שפיר, כי ידוע שאנשי דור המבול שטופי זימה היו ונח היה צדיק

(שיח שרפי קודש, צדיק, אות י').

אברהם אבינו 'הדליק את התנור' וכל הסביבה זכתה להתחמם לאורו; אך נח 'לבש מעיל' שחיים רק את עצמו.

ג. תיבת נח - התכנסות לצורך התפשטות

במקביל לעקרון שהובלט עד כה, יש לעמוד על עקרון הפוך ומשלים שעולה גם הוא מתוך הפרשה. ממה שנאמר לעיל ניתן היה להסיק, שאין מקום לעבודת ה' ביחידות, והצדיק צריך תמיד להיות מעורב בדעת עם הבריות. בניגוד לכך, אטען בשורות הבאות שיש מצבים שבהם מחובתו של הצדיק להתבודד ולהסתגר; התבדלותו של הצדיק במצבים הללו לא באה מתוך ניכור לסביבה, אלא דווקא מתוך אחריות ודאגה לטובת הכלל.

בספרו "מוסר אביך", מביא הרב את דברי הרמח"ל שמתייחס לתיבת נח כדגם של התכנסות נכונה ורצויה:

שלמדנו החסיד רמ"ח לוצאטו ז"ל בפירושו לאד"ר [לאדרא רבה] מענין המבול ותיבת נח. שדומה לו הי' האידרא דרשב"י ע"ה, שהתיקונים נחקנו בפנים האידרא. כמו שנתקן העולם כולו ע"י גידול בע"ח והספקת מזונם, בתוך התיבה, רק לא הי' אפשר להתפשט בעולם מצד שמדה"ד [שמדת הדין] גרמה שיהי' מבול ע"פ כל הארץ, לכלות פשע ולהתם חטאת. וכמו-כן התיקונים הגדולים של מאורות הקדושה לא הי' אפשר שיתפשטו בעולם, מפני טפשות לב אנשי העולם ע"י זוהמת מעשים רעים ותשוקות דמיוניות, אבל כשישלם העולם יצאו חפשי מהמאסר, וכן כשישלם הגוף יצאו חפשי אותם הכחות.

(מוסר אביך פרק ב', פסקה א').

הרמח"ל רואה בתיבת נח משל למציאות שבה קיום החיים מצריך התכנסות בתוך תיבה. במשל של תיבת נח, מדובר על קיום החיים מבחינה פיזית. בנמשל של רשב"י ותלמידיו, התיבה היא האידרא (חדר) שבו גילה רשב"י את סודות הזוהר. באותה תקופה בה גילה רשב"י את אותם רזים, העולם לא היה מוכן לקבל את הארת הזוהר. לכן, צריך היה להתכנס ולשמור את הסוד בתוך האידרא, באופן זמני. המטרה הסופית הייתה לגלות את הסוד ולהפיץ אותו בעולם, אבל גילוי הסוד בשלב מוקדם כשהעולם עדיין לא בשל לכך, היה עלול לפגוע בעולם.

באותה פסקה עורך הרב השוואה נוספת, בין תהליך יציאת נח מהתיבה, לבין האופן בו ראוי לבעל התשובה לשחרר את כוחותיו המכונסים:

והוא ענין שילוח העורב והיונה, שימצא האדם בנפשו דרכים, שיוכל לנסות כחותיו בדבר שלא יהי' חשש הפסד וסכנה, כמו נח ששלח מעופפים שכנפיהם מגינות עליהם ממי המבול. וכשיראה שהקלוקל לא נתקן לגמרי יאסוף אותם אל תיבתו, עד שידע כי חרבה פני הארץ, ואז יתישב הרבה עד

תמים והיה מעלה אותו חן לקדושה כי דור המבול הביאו אותו חן לקליפה ונח לא היה מוכיח אותם. וזה פירוש ונח מצא חן בעיני ה'. ונח מצא חן, רצה לומר ראה שיש מציאת חן בזה העולם והוא מצא אותו חן בעיני ה', רצה לומר היה מעלה אותו לקדושה אבל לא היה מעלה רק בעיני ה' אבל לא בעיני הבריות כנ"ל.

(קדושת לוי"ה לפרשת נח).

ר' לוי יצחק משווה בין צדקותו של נח לזו של אברהם אבינו. מסקנת ההשוואה היא שבניגוד לאברהם אבינו, שעסק בגיור ודאגה לסביבתו, נח היה עסוק רק בעצמו ובמערכת היחסים בינו לבין אלוקים. הביקורת כלפי נח מבוססת על האמור בכתבי האר"י ז"ל, שכתיקון לכך שנח לא הוכיח את בני דורו, הוא הוצרך להתגלגל בנשמת משה רבנו שהוכיח את בני ישראל.

הנושא של המחויבות של הצדיק ואחריותו כלפי פשוטי העם היה אחד הנושאים המרכזיים שחרטת החסידות על דגלה מתחילת דרכה. בספר צוואת הריב"ש מובאת בשם הבעש"ט דרשה ברוח זו על הפסוק מתוך מזמור צ"ב בתהילים:

צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה- כי הנה יש ב' מיני צדיקים ושניהם צדיקים גמורים. אך החילוק ביניהם: האחד, הוא תמיד בדביקות בהש"ת ועושה עבודתו המוטלת עליו והוא צדיק רק לעצמו ולא לזולתו, כלומר שאינו משפיע מצדקתו לאחרים. וזהו הנמשל לארז, שאמרו רז"ל שאינו עושה פירות שהוא רק צדיק בפני עצמו ואינו עושה פירות שיחזיר אחרים למוטב וירבו ויפרו צדיקים בעולם, זה אינו עושה אלא לעצמו, ישגה ומרבה שכרו. אבל הצדיק הב', הוא נמשל לתמר העושה פירות. וזהו כתמר יפרח, כלומר שהוא מוציא יקר מזולל ומפריח ומרבה הטוב בעולם. וזהו שאמרו רז"ל מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים וכו' ר"ל שזה הצדיק הב' הנזכר הוא הנקרא בעל תשובה. פי' שהוא בעל ואדון אל התשובה, כי הוא החזירם למוטב ורבים השיב מעון וגרם תשובה בעולם. שכרו כפולה ומכופלת, הרבה יותר מצדיק הראשון הנ"ל אף שגם הוא צדיק גמור.

(צוואת הריב"ש - הנהגות ישרות ק"ט).

מאוחר יותר התפרסם הרעיון בניסוח המחודד של ר' מנדלי מקוצק:

שמעתי בשם אדמו"ר הרה"ק מהר"ם זצ"ל מקאצק [ר' מנחם מנדל מקאצק] זי"ע שאמר על צדיק אחד שהיה בימיו שהוא צדיק אין פעלץ [במעיל] הפי' הוא שיש אחד שעושה לעצמו בימות החורף בגדים חמים כדי שיחם לו ויש אחד שמחמם את הבית מאד מה חילוק בין זה לזה שזה שעושה בגדים חמים לו חם אבל לאחרים אינו מועיל כלל, וזה שמחמם הבית אזי לאחרים ג"כ טוב.

שימצא בעצמו שמצד כבודו של הקב"ה וקיום תורתו ראוי לו להחפש [מלשון יציאה לחופש], וזהו דוגמת מאמר השי"ת לנח צא מן התבה.

בשלב הראשון של התיקון, נדרש האדם לניתוק זמני מהמציאות שבתוכה הוא נכשל: כפי שנח הצטווה להסתגר בתיבה לצורך תיקון העולם, כך צריך האדם להתכנס בתוך עצמו ולתקן את הדרוש תיקון בינו לבין עצמו. רק בשלב מאוחר יותר יוכל בעל התשובה לחזור למציאות החיים הקודמת באופן הדרגתי.

ד. סכום

מצד אחד, ישנה ביקורת נוקבת על התעלמותו של נח מבני דורו, שלא ניסה להחזירם למוטב. מצד שני, תיבת נח מהווה מודל להתכנסות ראויה בתקופה שבה לא ניתן להתקיים ולהפיץ את האור בחוץ.

לאור האמור ניתן להציע שתיבת נח מהווה מעין תיקון להתנהגותו של נח לפני המבול. בציווי על התיבה, מלמד ה' את נח שיש לעיתים מקום להסתגרות; אבל לא מתוך התעלמות, אלא דווקא מתוך דאגה לקיום העולם.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ב *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *

* בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח *
* ישיבת הר עציון *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* <http://www.etzion.org.il/vbm> האתר בעברית: *
* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *
* *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
